

Η δημόσια και η ιδιωτική ζωή του Βυζαντινού Αυτοκράτορα

/ [Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός](#)

Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας ήταν η υπέρτατη πηγή κάθε εξουσίας στη Βυζαντινή αυτοκρατορία. Η ζωή του σχηματικά παρουσιάζει τρεις όψεις: α) οφείλει να υλοποιεί την αυτοκρατορική μεγαλοπρέπεια, πηγή και έκφραση της δύναμης και της αυθεντίας, β) είναι ο στρατιωτικός αρχηγός, ο πολέμαρχος και γ) είναι ο αρχηγός της Εκκλησίας. Έτσι, εντεταλμένος από το Θεό να βασιλεύσει ως «ελέω Θεού» ηγεμόνας, επαγρυπνεί πάνω από τα συμφέροντα του Κράτους υπηρετώντας τη Θεία Πρόνοια. Επιπλέον, οι κρατικές υπηρεσίες, οργανωμένες σε ένα αυστηρά ιεραρχικό σύστημα, ήταν δομημένες πάνω στην έννοια της τάξεως, θεμελιώδη αρχή της αυτοκρατορικής πολιτικής, που αντικατόπτριζε την αρμονία του σύμπαντος. Στα πλαίσια αυτά θα εξετάσουμε σε δύο ενότητες τον αυτοκρατορικό βίο, μέσα από τις βασικότερες τελετές ή εκδηλώσεις που τον

χαρακτηρίζουν. Στην πρώτη θα ασχοληθούμε με τις αυτοκρατορικές τελετές δημοσίου χαρακτήρα, ενώ στη δεύτερη με εκείνες που άπτονται του ιδιωτικής του ζωής.

II. ΤΕΛΕΤΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

Το τελετουργικό της βυζαντινής αυλής δεν μπορεί παρά να προσαρμόζεται στην ιερή εικόνα του αυτοκράτορα. Πληροφορίες για το τελετουργικό αυτό αντλούμε κυρίως από την Έκθεσιν περί βασιλείου τάξεως, του Κωνσταντίνου του Πορφυρογέννητου. Η τάξη που επικρατεί στην ουράνια κοινωνία, αποτυπώνεται στην προσπάθεια για την τήρηση της τάξης της ζωής στο παλάτι, η οποία επιτυγχάνεται μέσω μια παγιωμένης εθιμοτυπίας και την ύπαρξη πολλαπλών τελετών για κάθε σημαντική ή μη στιγμή.

Η κορωνίδα των βυζαντινών αυτοκρατορικών τελετών ήταν η στέψη του αυτοκράτορα. Με το πέρασμα των αιώνων υπήρξαν αρκετές αλλαγές που αφορούσαν το τελετουργικό της, οι οποίες απηχούσαν το χαρακτήρα που σταδιακά προσλάμβανε το βυζαντινό κράτος. Έτσι, τα πρώτα χρόνια του Βυζαντίου η στέψη είχε έντονο το στρατιωτικό στοιχείο. Είναι η εποχή όπου ο στρατός λειτουργεί ως το αποκλειστικό εκλεκτορικό σώμα, το οποίο διατηρεί την παράδοση του «στρατιώτη αυτοκράτορα». Κατά τον 5ο αιώνα η αναγόρευση και η στέψη του αυτοκράτορα γίνεται παρουσία της Συγκλήτου και των δήμων, με την ενεργό σύμπραξη του Πατριάρχη, ο οποίος τοποθετεί το διάδημα στο κεφάλι του εκλεγμένου. Κατά τον 6ο αιώνα η τελετή αναγόρευσης και στέψης μεταφέρεται από το “Έβδομον”, που ήταν στρατιωτικός καταυλισμός, στο ναό της Αγίας Σοφίας. Έναν αιώνα αργότερα η στέψη αποτελεί ξεχωριστή τελετή, η οποία λαμβάνει χώρα στον άμβωνα της Αγίας Σοφίας, με ουσιαστική πλέον συμμετοχή του Πατριάρχη σε αυτήν, προσδιορίζοντας έτσι τον θρησκευτικό χαρακτήρα της. Την ίδια εποχή ορίζεται να συμπίπτουν οι στέψεις των συμβασιλέων με τις μεγάλες εορτές της Χριστιανοσύνης (Χριστούγεννα-Πάσχα). Κατά τον 10ο αιώνα η στέψη του αυτοκράτορα περιλαμβάνει επίσημη πομπή προς την εκκλησία της Αγίας Σοφίας, παράδοση των συμβόλων εξουσίας από τον Πατριάρχη και Θεία λειτουργία, την οποία ο μονάρχης παρακολουθούσε κρατώντας σταυρό. Κατά τη διάρκεια της λειτουργίας ο αυτοκράτορας έμπαινε επικεφαλής της πομπής των διακόνων, που κρατούσαν τα Άγια των Αγίων, και κατέληγε στο βήμα του ιερού όπου ο Πατριάρχης τον ευλογούσε, τον όρκιζε να περιφρουρεί το αμετάβλητο της ορθοδοξίας καθώς και τα δικαιώματα της αυτοκρατορίας και του υπενθύμιζε ότι πρέπει να φοβάται τον Θεό και να μην λησμονεί τον θάνατο. Τον 13ο αιώνα οι αυτοκράτορες της Νίκαιας πρόσθεσαν στο παλιό τελετουργικό και το μυστήριο του Χρίσματος, επηρεασμένοι από το δυτικό τελετουργικό τυπικό. Επίσης, κατά την Παλαιολόγεια περίοδο ο αυτοκράτορας κατέθετε έγγραφη ομολογία πίστης

στην Ορθοδοξία και η τελετή στέψης αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος της Θείας λειτουργίας.

Η αυτοκρατορική ακρόαση, τώρα, αφορούσε άλλη μία προκαθορισμένη τελετή, που αποτελούσε την υψίστη τιμή τόσο για τους υπηκόους όσο και για τους κρατικούς αξιωματούχους. Στις περιπτώσεις δε των ξένων απεσταλμένων προσλάμβανε έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα, με σκοπό τον εντυπωσιασμό τους. Ο αυτοκράτορας, μεγαλοπρεπέστατα ενδεδυμένος, ανυψώνεται με μηχανικά μέσα για να τονιστεί η υπεροχή του έναντι των ξένων ηγεμόνων. Η ακρόαση λάμβανε χώρα από τον 7ο αιώνα και μετά στην αίθουσα της Μαγναύρας.

Ξεχωριστή τελετή έχουμε, επίσης, κατά την αναχώρηση του αυτοκράτορα από την πρωτεύουσα για ειρηνικό σκοπό. Συνοδευόταν –μεταξύ άλλων- από θεία λειτουργία. Κατά την επιστροφή τον προϋπαντούσε μια αντιπροσωπεία κρατώντας θυμιάματα και αναμμένα κεριά και τον οδηγούσε σε μια εκκλησία, κυρίως στην Αγία Σοφία, πριν καταλήξει σε εορταστικό συμπόσιο.

Εντυπωσιακές τελετές έχουμε, όμως, μετά την επιστροφή του βυζαντινού ηγεμόνα από νικηφόρες εκστρατείες. Τον υποδέχονταν έξω από την πόλη οι Συγκλητικοί, αντιπροσωπεία της Εκκλησίας και ο Έπαρχος της Κωνσταντινουπόλεως προσφέροντάς του χρυσό στεφάνι. Οι δρόμοι στολίζονταν για να υποδεχτούν εκείνον που κατατρόπωσε τους εχθρούς του κράτους. Πρόκειται για τον “Θρίαμβο”, μια ρωμαϊκή συνήθεια που αποτελούσε κατάλοιπο παλαιότερων εποχών.

Στις μεγάλες γιορτές της Χριστιανοσύνης ο αυτοκράτορας συμμετείχε ενεργά. Παρακολουθούσε τη θεία λειτουργία, ήταν πάντα παρών στις τελετές υποδοχής αγίων λειψάνων, προσκυνούσε τα λείψανα των εορταζόντων αγίων και έπαιρνε μέρος στις εορτές και τις πανηγύρεις που γίνονταν στη μνήμη τους. Κατά τη διάρκεια των εορτών του Πάσχα το τελετουργικό περιελάμβανε επισκέψεις σε πτωχοκομεία και γηροκομεία, λήψη της Θείας κοινωνίας, συμμετοχή σε λειτουργίες, ελεημοσύνες, υποδοχή εκκλησιαστικών παραγόντων και του Πατριάρχη, επίσκεψη σε εικονοστάσια και άναμμα κεριών, καθώς επίσης και αναπαράσταση του τελετουργικού του Νιπτήρος, όπου τη θέση του Ιησού έπαιρνε ο ίδιος ο αυτοκράτορας και τη θέση των μαθητών του δώδεκα πένητες. Περιλάμβανε ακόμη, στρώσιμο της Αγίας Τράπεζας, λιβάνισμα, απαγγελία προσευχών και κατάθεση δωρεών στο ναό της Αγίας Σοφίας. Ενεργή συμμετοχή είχε επίσης σε εορταστικές εκδηλώσεις και λιτανείες, που γίνονταν με αφορμή την γιορτή διαφόρων αγίων.

Στο πλαίσιο του μοναρχικού πολιτεύματος, ο αυτοκράτορας είναι η κεφαλή της κεντρικής διοίκησης και από αυτόν επιλέγονται όλοι οι δημόσιοι λειτουργοί και

καθορίζεται ο κώδικας της υπαλληλικής δεοντολογίας. Όταν λοιπόν κάθε ενέργεια του βασιλέα χρωματίζεται από μια έντονη θρησκευτική χροιά, είναι λογικό η θρησκευτικότητα αυτή να είναι έκδηλη και στο διοικητικό μηχανισμό. Κάθε δημόσιος λειτουργός, ανώτερος ή κατώτερος, που διοριζόταν από τον αυτοκράτορα με μια απλή προφορική του εντολή (αξίαι δια λόγου, οφφίκια, αρχαί ή ζώναι), δεσμευόταν από όρκο υπαλληλικής αξιοπιστίας, ο οποίος έμενε κατατεθειμένος στα αρχεία του παλατιού και μεταγραφόταν σε ειδικό μητρώο. Ο όρκος για αξιοπιστία, τιμιότητα, προθυμία και ανιδιοτέλεια δινόταν στο όνομα της Αγίας Τριάδας, της Θεοτόκου, των ιερών κειμένων και των αρχαγγέλων και κατέληγε στην τιμωρία που θα επέφερε οποιαδήποτε παραβίασή του. Τιμωρία που δεν εξαντλούνταν στον επίγειο κόσμο, αλλά επεκτεινόταν και στον επουράνιο. Η αλήθεια είναι ότι η παραβίαση του όρκου τιμωρούταν σκληρά, πολλές φορές ακόμη και με θάνατο. Στο πλαίσιο της έντονης θρησκευτικότητας του δημοσιούπαλληλικού όρκου, δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι οι επίσκοποι ορίστηκαν να εποπτεύουν την τήρηση των καθηκόντων των επαρχιακών αρχόντων.

Οι αξίαι δια βραβείου, αποτελούσαν τιμητικά αξιώματα που απονέμονταν από τον αυτοκράτορα κατά τη διάρκεια επίσημης τελετής, που συνέπιπτε πάντοτε με τις εορτές της χριστιανοσύνης, την ημέρα της Κυριακής ή τον εορτασμό κάποιου επίσημου και χαρμόσυνου γεγονότος. Η απονομή αυτή συνοδευόταν από συνοπτικό λόγο, μέσω του οποίου επικαλούνταν τον όνομα της Αγίας Τριάδας, χάρη της οποίας γινόταν η εκλογή του προσώπου, στο οποίο δινόταν το αξίωμα. Για το λόγο αυτό, το τιμώμενο πρόσωπο, μετά την τελετή, αφού προσκυνούσε τον αυτοκράτορα σε ένδειξη σεβασμού και ευγνωμοσύνης, πήγαινε στην εκκλησία, όπου άφηνε την τιμητική διάκριση για να λάβει την ευλογία του ιερέα σε ένδειξη επικύρωσης της αυτοκρατορικής απόφασης από τις Θείες δυνάμεις.

III. ΤΕΛΕΤΕΣ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

Οι κυριότερες τελετές ιδιωτικού χαρακτήρα του αυτοκράτορα ήταν ο γάμος, η γέννηση των παιδιών του, η βάπτισμα, τα γενέθλια του και η ταφή του. Ο αυτοκρατορικός γάμος απαιτούσε ιδιαίτερες διαδικασίες. Το βασικότερο μέλημα του αυτοκράτορα και της αυλής του ήταν η εξεύρεση της μέλλουσας συζύγου και αυτοκράτειρας. Για το σκοπό αυτό διοργάνωναν ένα είδος ιδιότυπων καλλιστείων. Οι υποψήφιες απαιτούνταν να έχουν συγκεκριμένα προσόντα όπως: η ευγενική καταγωγή, η παρθενία, καθώς και η φυσική ομορφιά. Η τελευταία κάποιες φορές επισκίαζε όλα τα άλλα, όπως η περίπτωση της Θεοδώρας, συζύγου του Ιουστινιανού, η οποία, καίτοι προερχόταν από την κατώτερη κοινωνικά τάξη, έθελε με το φυσικό της κάλλος τον νεαρό αυτοκράτορα.

Όταν η μέλλουσα νύφη έφθανε στην Κωνσταντινούπολη ετύγχανε της υποδοχής στα περίχωρα της πόλεως από τον ίδιο τον αυτοκράτορα. Κατόπιν, συνοδεύονταν στα ανάκτορα όπου πριν το γάμο λάμβανε χώρα η “σπόνζα” που ήταν στην ουσία ο αρραβώνας. Εάν δε, ήταν ετερόθρησκη, μεσολαβούσε το βάπτισμα και η αλλαγή ονόματος. Η γαμήλια τελετή γινόταν συνήθως στην Αγία Σοφία, δίχως να αποκλειστεί το ενδεχόμενο τέλεσης του μυστηρίου σε κάποιον άλλο ναό. Μετά την

τελετή οι νεόνυμφοι κατευθύνονταν στα ανάκτορα για να παραθέσουν το γαμήλιο συμπόσιο, με καλεσμένους τους όλους τους ανώτατους αξιωματούχους και τον Πατριάρχη. Ακολουθούσαν τα δώρα που πρόσφερε ο αυτοκράτορας στους υπηκόους του, όπως η φιλοτιμία για να τονίσει την γενναιοδωρία και τη μεγαλοψυχία του.

Εδώ να σημειώσουμε ότι ορισμένες φορές υπήρξαν γάμοι αυτοκρατόρων, οι οποίοι προσέκρουαν στους εκκλησιαστικούς κανόνες. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτέλεσε η τετραγαμία του Λέοντος του ΣΤ'. Ο Λέοντας, στερούμενος διαδόχου, αποφάσισε να νυμφευθεί για τέταρτη φορά τη Ζωή Καρβουνοψίνα, η οποία του είχε χαρίσει λίγο πριν τον Κωνσταντίνο τον Ζ' τον Πορφυρογέννητο. Ο τότε Πατριάρχης Νικόλαος ο Μυστικός αρνήθηκε να επικυρώσει αυτή τη σχέση και παραιτήθηκε. Ο νέος Πατριάρχης Ευθύμιος δέχτηκε «κατ'οικονομίαν» αυτόν τον γάμο.

Να αναφερθούμε επίσης στο γεγονός ότι οι κόρες του αυτοκράτορα παντρεύονταν κατά κανόνα ευγενείς, ανωτάτους στρατιωτικούς ή αξιωματούχους, στους οποίους δίνονταν διάφοροι βαρύγδουποι τίτλοι. Πολλοί γάμοι, επίσης, των αυτοκρατορικών γόνων με ξένους βασιλιάδες ή πριγκίπισσες, συνδέονταν με την προσπάθεια τόνωσης της εξωτερικής πολιτικής του Βυζαντίου. Αναφερόμαστε στους “επιγαμικούς δεσμούς”.

Για τη γέννηση, τώρα, των αυτοκρατορικών γόνων υπήρχε ένα ειδικά διαμορφωμένο ανακτορικό διαμέρισμα που ονομάζονταν “πορφύρα”. Κατά συνέπεια, τα τέκνα των αυτοκρατόρων που είχαν γεννηθεί στο συγκεκριμένο διαμέρισμα ονομάσθηκαν πορφυρογέννητοι. Ειδικά ο ερχομός στη ζωή αρσενικού παιδιού γέμιζε μεγάλη χαρά το αυτοκρατορικό ζεύγος, διότι πρακτικά, αυτό σήμαινε τη συνέχιση της δυναστείας. Να τονίσουμε εδώ, βεβαίως, το γεγονός ότι η διαδοχή δεν ήταν νομικά κατοχυρωμένη, λόγω του ότι η πεποίθηση για τη Θεϊκή εκλογή του αυτοκράτορα την απέκλειε. Εντούτοις, ο εκάστοτε αυτοκράτορας επιθυμούσε να υποδείξει τον γόνο του ως τον κατάλληλο, ως τον άριστο, βασισμένος στην βυζαντινή αντίληψη για την κληρονομικότητα των καλών ιδιοτήτων.

Αμέσως μετά τη γέννηση έστελναν αγγελιαφόρους για να αναγγείλουν σε όλη την επικράτεια της αυτοκρατορίας το σημαντικό αυτό γεγονός. Κατά την πρώτη ημέρα ο Πατριάρχης έδινε την ευχή του στο νεογέννητο. Την τέταρτη μέρα διοργανώνονταν ιππικοί αγώνες, ενώ την επόμενη συγκεντρώνονταν αντιπρόσωποι από την ανακτορική φρουρά, από τους δήμους και από τους πολίτες για να επευφημήσουν και να γνωρίσουν την ονομασία του νεογέννητου. Την όγδοη ημέρα το πηγαιναν στην εκκλησία για να διαβαστεί και πάλι. Έπειτα, λάμβανε χώρα στα ανάκτορα εθιμοτυπική επίσκεψη των κυριών επί της τιμής με ανταλλαγή δώρων

και ευχών. Το ίδιο συνέβαινε και με τους ανώτατους αξιωματούχους, όπως οι συγκλητικοί.

Όσο για τη βάπτισμα του πορφυρογέννητου δεν υπήρχε συγκεκριμένη ημερομηνία. Την ημέρα της βάπτισμας του παιδιού του αυτοκράτορα οι δρόμοι στολίζονταν με άφθονα λουλούδια και γενικά η Κωνσταντινούπολη ήταν ντυμένη για μία ακόμα φορά στα γιορτινά. Το μυστήριο λάμβανε χώρα συνήθως στην Αγία Σοφία, εκεί που βρίσκονταν το μεγάλο βαπτιστήριο. Στον χώρο αυτό επιτρεπόταν να παραβρεθούν μόνο το αυτοκρατορικό ζεύγος και οι ανάδοχοι. Οι τελευταίοι προέρχονταν από τις τάξεις των ανωτάτων κρατικών ή εκκλησιαστικών λειτουργών. Μετά το πέρας του μυστηρίου το βαπτισμένο παιδί επέστρεφε με συνοδεία πομπής στο ανάκτορο μέσα από τη Χαλκή, όπου κατά τη διάρκεια της διαδρομής ο λαός ζητωκραύγαζε.

Να αναφερθούμε επίσης στην επέτειο των αυτοκρατορικών γενεθλίων. Το παλάτι φορούσε πάλι τα γιορτινά του. Ο αυτοκράτορας παρέθετε επίσημο δείπνο στη μεγάλη αίθουσα υποδοχής που έχτισε ο Ιουστινιανός, γνωστή ως η Τρίκλινος του Ιουστινιανού. Εκεί, οι διάφοροι υπάλληλοι της αυλής, καθώς και οι υπόλοιποι άρχοντες γύριζαν τρεις φορές το τραπέζι του δείπνου και υμνούσαν τον βυζαντινό ηγεμόνα τραγουδώντας τα “βασιλικά”.

Τέλος, το θάνατο ενός αυτοκράτορα ακολουθούσε ένα συγκεκριμένο τυπικό κηδείας και ταφής της σορού του. Η ετοιμασία του νεκρού που περιλάμβανε το πλύσιμο της σορού, το σαβάνωμα και τους πένθιμους θρήνους γινόταν όπως τα συνήθη ταφικά έθιμα. Η υπόλοιπη τελετή, όμως, κυλούσε σύμφωνα με το αυτοκρατορικό εθιμοτυπικό. Ο νεκρός στολίζονταν με πολύτιμα ενδύματα, ενώ το φέρετρο ήταν χρυσό και διακοσμημένο με πολύτιμους λίθους. Τη στιγμή της εξόδου του φέρετρου ο Πατριάρχης διάβαζε τη νεκρώσιμη ευχή. Η σορός μεταφέρονταν στη Χαλκή για τον τελευταίο ασπασμό από τους συγγενείς και τους ανώτατους άρχοντες. Να σημειωθεί ότι δεν επιτρεπόταν η είσοδος του απλού κόσμου στο παλάτι. Στη συνέχεια, οι πρωτοσπαθάριοι εναπόθεταν την κλίνη του νεκρού στους ώμους τους και εξέρχονταν του ανακτόρου με προορισμό τον ναό των Αγίων Αποστόλων, ο οποίος ήταν κατά κανόνα ο τόπος ταφής των αυτοκρατόρων μέχρι τον 10ο αιώνα. Ο απλός λαός, εκτός από το να παρακολουθεί τη νεκρώσιμη πομπή, έβαινε με άνθη το αυτοκρατορικό φέρετρο. Με την άφιξη της πομπής στο ναό των Αγίων Αποστόλων άρχιζε η νεκρώσιμος ακολουθία. Μετά το πέρας αυτής αφαιρούσαν το στέμμα από το κεφάλι του θανόντος. Σε αντικατάσταση του στέμματος τοποθετούσαν μια πορφυρή μεταξωτή ταινία. Η τελετή ολοκληρώνονταν με την τοποθέτηση της σορού στην ειδική λάρνακα.

IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως διαπιστώνουμε, βασικός καταλύτης στην ιστορική πορεία του Βυζαντίου υπήρξε ο αυτοκρατορικός θεσμός. Η δημόσια και ιδιωτική ζωή του βυζαντινού αυτοκράτορα χαρακτηρίζονταν από ένα πλήθος τελετών και εκδηλώσεων είτε δημοσίου είτε ιδιωτικού χαρακτήρα, οι οποίες λάμβαναν χώρα μέσα από μία υποδειγματική τάξη, που είχε σκοπό να υπενθυμίσει την ουράνια τάξη και αρμονία. Η εκλογή του από το στρατό κατά τους πρώτους αιώνες έχει τις καταβολές της στο ρωμαϊκό παρελθόν. Αργότερα, στην εκλογική διαδικασία θα παίξει ενεργό ρόλο η σύγκλητος ή και ο λαός. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, η εκλογή εκλαμβάνονταν ως αποτέλεσμα της Θείας επιφοίτησης. Ο ίδιος, βέβαια, επιθυμούσε την κληρονομική διαδοχή στα πλαίσια της δυναστικής σταθερότητας που εξασφάλιζε. Όπως και να έχει, όμως, η ουσία παραμένει η ίδια. Ο αυτοκράτορας αποτελεί την αντανάκλαση της Θεϊκής εξουσίας στη γη. Με την παρουσία της Θείας Χάρης ασκεί την εξουσία του. Λειτουργεί ως ο εκλεκτός του Θεού και αποτελεί τον ύπατο αντιπρόσωπό του σε αυτόν τον κόσμο.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1.Σ. Ευθυμιάδης, Β. Πέννα κ.ά, Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στον Βυζαντινό και Μεταβυζαντινό Κόσμο, Εκδόσεις ΕΑΠ, Πάτρα 2001.
- 2.Η.-G. Beck, Η Βυζαντινή Χιλιετία, Εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1990.
- 3.Α. Guillou, Ο Βυζαντινός Πολιτισμός, Μετάφραση Paolo Odorico, Σμαράγδα Τσοχανταρίδου, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996.

Πηγή: vizantinaistorika.blogspot.gr